

A három Maritain XIII. fejezet New York

A Fifth Avenue 30. alatti lakás

Jacques, Raissa és Vera New Yorkban partra szállva azonnal Chicagóba mentek, majd pedig Torontóba. Január 18-án Vera azt írta Gouin abbénak, hogy a huszonnégy órás tengeri vihar ellenére jól utaztak. Arról is értesítette, hogy ő és Raissa a Szent József rendi apácáknál laknak, akik „nagyon nagy kedvességgel és jósággal” vannak irántuk, és hogy Jacques elkezdte az egyetemi oktatást. Erős hideg volt (-18 C), de a házakat jól fűtötték.¹

Március 2-án már New Yorkban voltak, és ott is maradtak a háború végéig. A következő hónapokban Jacques bejárta az Egyesült Államokat, előadásokat tartott, kapcsolatokat épített. Egészen májusig abban reménykedtek, hogy visszatérhetnek Franciaországba, de amikor a német hadsereg Hollandia, Belgium, Luxemburg lerohanása után Franciaországot is megszállta, a párizsi Kulturális Kapcsolatok Igazgatóságától érkezett egy rejtjelezett kábeltávirat, mely megerősítette Jacques amerikai kulturális küldetését. Ennek a hivatalnak Jean Marx volt az igazgatója, Karl Marx unokaöccse és Maritainék barátja kora ifjúságuktól kezdve, amikor a *Collège de France*-ban együtt jártak Bergson előadásaira, és aki nővérével, Suzanne-nal megkeresztelkedésük után is barátjuk maradt, míg sokan mások ekkor hátat fordítottak nekik. Ez a javadalom nélküli kiküldetés azt a célt szolgálta, hogy megvédje a filozófus életét, távol tartva őt Franciaországtól. A rákövetkező események igazolták is, hogy ez mennyire indokolt volt. A Gestapo Párizsba érkezve azonnal keresésére indult az *Institut Catholique*-ban, és Pierre Mendes France² tanúsága szerint könyveit bevonták a könyvesboltokból. Meg akarták büntetni benne a zsidók védelmezőjét, a zsidónő férjét - ahogy megvetően mondták ellenségei -, Maurres és Franco, valamint minden totalitarizmus elvetőjét, az *Igazi humanizmus* szerzőjét. Június 10-én Mussolini is megtámadta Franciaországot, és úgy tűnt, Európát elárasztotta a totalitárius erőszak. Minden elsüllyedt, minden emberi remény. 1940. június 15-én Maritain kétségbeesett táviratot küldött Roosevelt elnöknek, közreműködését kérve, hogy segítse biztosítani „a demokrácia győzelmét a barbárság felett.”³

¹ Vera levele Gouin abbénak, 1940. i. 18. AMK

² Id. Pierre Mendes France, *Liberté, Liberté chérie*, Ed. Didier, New York 1943. p. 482.

³ Jean-Luc Barré, Jacques et Raissa Maritain. *Les Mendians du Ciel*, Stock, Paris 1995. p. 474.

„A reménytelenség ostroma alá vett New York-i években, miközben Európában a horogkereszt diadalmaskodott, ugyancsak szükség volt arra, hogy megerősítsék a szíveket.”⁴ - mondja később Jacques. Június végéig szállodában laktak, de júliusban letelepedtek egy manhatteni lakásban, New York szellemi vérkeringésének szívében, a Washington Square és a Greenwich Village közelében. Szeptember 4-én Raissa a következőket jegyezte be naplójába: „Vera és én elmentünk konyhai felszerelést és edénykészletet vásárolni a Fifth Avenue 30-ban lévő lakásunk számára (a lakás egyébként teljesen be volt bútorozva). Az a benyomásom, hogy mindent előlről kezdünk.”⁵ Itt újratertették valamit Meudonból, a régi vendéglátást, a régi légkört, bár mindent beárnyékolta a száműzetés. Nyolcadik emeleti lakásuk nemcsak a francia és európai menekültek, hanem ottani értelmiségiek és művészek találkozóhelye volt, amit „a francia föld New York City szívében fekvő valóságos kis szigetének”⁶ neveztek el.

Élisabeth de Miribel, akit Thierry d'Argenlieu admirális küldött hozzájuk, elbeszél náluk tett látogatását. A franciaországi karmeliták provinciálisát 1939-ben sorhajókapitányként mozgósították, akit aztán a németek letartóztattak, de sikerült megszöknie, és Londonban csatlakozott de Gaulle tábornokhoz, majd pedig a szabad francia hajóhadtest parancsnokának nevezték ki. Élisabeth de Miribel már igen fiatalon szintén a tábornok közvetlen munkatársa volt; az 1940. június 18-ai Ellenállási Kiáltvány óta titkárnője lett, és kapcsolatok kiépítése érdekében gyakran utazott az Ellenállási Mozgalom körein belül. Eljutott tehát Jacques-hoz is: „Otthona mindenki számára nyitva áll, a barátok és a barátok barátai számára. Itt megtalálom Chagallt, Focillont, Sigrid Unsetet és számos zsidó származású értelmiségit (...). Feleségével, Raissával és sógornőjével, Verával Jacques Maritain fogadja a szellemi üldözötteket, akik inkább a száműzetést választották, semmint a gondolat áruba bocsátását. Otthonában minden szenvedés elcsitul. Az ember úgy lép be szalonjába, mint egy szentélybe. Maritain mély benyomást gyakorol rám. Közepes termetű, inkább törékeny teste csak arra elég, hogy fenntartsa a lelket. Olyannak tűnt, mintha egy székesegyház előcsarnokából lépne ki. Fejét kissé félrehajtva, arcán végtelen gyöngédséggel hallgatta, amit beszéltünk. De tiszta tekintete szívünk mélyéig hatolt. Mint nyitott könyvben, úgy olvasott bennünk, nem azért, hogy összezavarjon, hanem, hogy segítsen minket. A feleslegestől megszabadított, hogy a lényegét adhassa nekünk. A szelídek lelki erőszakával képes volt szerény eszközökkel hegyeket elmozdítani. Minden New York-i

⁴ *Journal de Raissa*, OEC XV. p. 421.

⁵ uo., p.427.

⁶ Julie Kernan, *Our friend, Jacques Maritain*, Doubleday and Company, Garden City New York 1975. p.124.

utam alkalmával a lehető legtöbbször visszamentem hozzá. Otthonában a legkülönbözőbb eredetű, vallású és kultúrájú emberekkel találkoztam.”⁷

Amint világossá vált, hogy most nem térhetnek vissza Franciaországba, Jacques elkezdett az Egyesült Államokba szóló vízumokat szerezni minél több olyan személy számára, akiről tudta, hogy a német megszállás miatt veszélybe kerültek. Ez bonyolult és időigényes feladat volt, mert a vízum engedélyezését az egyes emberek politikai múltjának szigorú átvizsgálásához kötötték, és olykor több hónapig is kellett várni a megadására. Azonnal intézkedett olyan zsidó értelmiségiek érdekében, mint a filozófus Vladimir Jankélévitch, a zeneszerző Arthur Loulié és felesége Elisabeth, a festőművész Marc Chagall és egész családja, Ida lányuk apósával és anyósával együtt, Rapaporték és a spanyol polgárháború óta menekültként Franciaországban élő Alfredo Mendizabel, Paul Vignaux és a filozófus Jean Wahl. Franciaországi és vatikáni papokat mozgósított, hogy támogassák őt a szükséges lépéseknél. De az erőfeszítések sajnos nem mindig jártak sikerrel, ahogy például barátjuk, a román származású zsidó költő, Benjamin Fondane esetében sem, akit elhurcoltak és Auschwitzban halt meg, a nővéréhez hasonlóan.⁸

A külső kezdeményezések mindig Jacques-tól eredtek, de Vera titkárnői munkájával állandóan segített neki. 1940. júliusában Raissa hozzákezdett emlékiratainak a megírásához. Ettől kezdve Vera minden gyakorlati teendőt magára vállalt, hogy nővérének és sógorának elegendő ideje legyen a munkájukhoz. Hitte, hogy ez a munka a béke és a demokrácia értékeit viszi át a jövő számára. A meudonihoz hasonló vendégfogadás és él etritmus csendes fáradozással és a mások felé irányuló nagy figyelemmel járt. Vera tapintatos volt, de mindig nyitott új barátságok számára, amelyekkel New York bőségesen megajándékozta őt.

Jacques számára szellemi síkon is a megfeszített munka évei voltak ezek: előadások, nyilatkozatok, oktatás a New York-i Columbia Egyetemen és a Princetoni Egyetemen. Azonnal hozzáfogott a francia népnek szánt ellenállási könyv megírásához, *À travers le désastre* címmel, melyet 1941 januárjában titkon terjesztettek Franciaországban, majd másutt is, sőt Lengyelországba is eljutott titokban nyomtatva, vagy írógépen másolva. Czeslaw Milosz lengyel író számára a könyv megjelenése a megszállott Varsóban „a reménytelenség elleni küzdelem eszközének” tűnt. „Írógéppel készített írás volt, és ahogy hallottam, a holland ellenállási mozgalomtól érkezett, és Varsóba egy holland kereskedő

⁷ Elisabeth de Miribel, *La liberté souffre violence*, Plon, Paris 1993.p.58.

⁸ Ezzel kapcsolatban érdekes adatokat tartalmaz a *Correspondance de Benjamin et Geneviève Fondane avec Jacques et Raissa Maritain*, Ed. Paris-Méditerranée, Paris 1997.

hozta”.⁹ Ezt az elsőt hamarosan újabb kötetek követték: *La pensée de saint Paul, Les droits de l'homme et la loi naturelle, Christianisme et démocratie, Education at the crossroad*. Verát szerény büszkeség töltötte el sógora és nővére munkássága miatt. Különösen két könyv tetszett neki, a *La pensée de saint Paul* és a *Les grandes amitiés*. Nagyon sajnálta, hogy pénz híján nem tud ajándék példányt küldeni minden könyvtárnak és egyetemnek. A Szent Pálról szóló könyv megírását Jacques „megélhetési kereset”¹⁰ céljából vállalta, amikor mindennemű pénzforrás híján volt. Ennek kapcsán Vera így írt úton lévő sógorának: „Egyfolytában ennek a könyvnek a hatása alatt vagyok, hatalmas kincs! Most már nemcsak minden Szent Pál levélből, hanem a levelek minden sorából kezdem felfogni mindazt, amit a tudásból, az emberi és isteni - de olyannyira emberi - tudományból bemutat! Ez behatol a szív legbelsejébe, néha izzó vassal - de nem azért, hogy fájdalmat okozzon. A mélyén ugyanakkor fényként rejlik az oly gyengéd szeretet. Te Szent Pált érthetőbbé tetted. Olyan voltam, mint egy ostoba, álltam a levél előtt, megsejtve talán valamit. de most - hála neked - valóságos táplálékot kezdek nyerni belőle”¹¹. Ugyanez az öröm töltötte el, ha valamiféle elismerés érkezett hozzájuk. Holmija között őrizte azt a személyes meghívót, amit akkor kapott, amikor az amerikai barátok 1943. január 9-én meg kívánták ünnepelni Jacques hatvanadik születésnapját a New Yorki Waldorf Astoriában. Több mint háromszáz polgári és egyházi személyiség jelent meg a köszöntésére. Jacques néhány írását írógépen másolta le, a billentyűk gyors és egyenletes kattogása ugyanúgy visszhangzott az amerikai lakásban, mint egykor Meudonban. Vera nővére, *Kotiára* gondolva és a *chat bleu-re*, ahogy kedvesen Jacques-ot nevezte, boldognak érezte magát - az egyszerű és jó lelkek boldogságával -, hogy szeretheti őket.

1941. márciusától kezdve Jacques bekapcsolódott az Amerika Hangja és a londoni BBC adásaiba. 1942-ben Louis Cruvillier, a „Cahiers du Témoignage Chrétien” szerkesztője Simone Weilen keresztül - aki szintén New Yorkba érkezett és kereste a Jacques-kal való találkozást - tudatta Jacques-kal, hogy publikálni akarja a szövegeit. Így azok titokban elterjedtek Franciaországban és máshol is. 1943. szeptembere után ezek némelyike az Ellenállási Mozgalomnak köszönhetően eljutott Olaszországba is. E körülmények között Jacques kezdeményezte a találkozást Simone Weillel és a Maritainékhez nagyon közel álló művészbarát, a domonkos rendi Couturier atyával, aki a háború alatt szintén Amerikába érkezett. Simone Weilnek *Lettre á un religieux* című írása

⁹ Czeslaw Milosz, „*A travers le désastre*”, *clandestin á Varsovie*, in „Cahiers Jacques Maritain”, No. 16-17, 1988. p. 29.

¹⁰ René Mougel, *Les années de New York, 1940-1945*, in „Cahiers Jacques Maritain”, No. 16-17, 1988. p. 10.

¹¹ Vera levele Jacques-hoz, 1942. I. 27. AMK

ténylegesen Couturier atyának szólt. Az egyik rádióadásba Jacques belevett egy részt Raissa költeményéből (*Deus Excelsus Terribilis*) *Ima Isten népéért* címmel. Ebben azt kérdezi magától: „Hogyan fogadják majd az ott lent szenvedők ezeket a szívem mélyéről felszakadt szavakat, melyek szinte teljesen alkalmatlanok arra, hogy elmondják valóságos szenvedéseiket?”¹² Jacques írásait később összegyűjtötték és 1945-ben *Messages* címen kiadták.

A megélhetéshez dolgozni kellett, ezen felül kapcsolatot tartani az Ellenállási Mozgalommal, segíteni sok-sok életveszélyben lévő személynek az egyesült Államokba való átjutását, mindennemű támogatást megadni azoknak, akik Franciaországban a legsúlyosabb nehézségek között voltak, az Amerikába érkezett menekültek szíveit is „felemelve kellett tartani”, hogy ne csüggedjenek el. Mindhárman felkészültek a barátok fogadására. Testvéri szeretettel látták vendégül őket. Az isten-szeretet és a szüntelen ima adott támaszt nekik. Szalonjuk olyan helynek látszott, ahol angyalokkal lehet találkozni, vagy legalábbis ahol angyalok jutna az ember eszébe. Julien Green így írt erről: „1943. június 24. - Múlt hétfőn estély volt Maritainéknél. Jacques egy vastag könyvből részleteket olvasott fel Jeanne d'Arc rehabilitációs peréről. (...) Jacques már teljesen öszen, térdén a könyvvel és szemüveggel a szemén, egy nagyon tudós angyalra emlékeztetett.”¹³ Vagy Helen Hersent, akiről majd a későbbiekben lesz szó, amikor első alkalommal volt náluk, a fotelben ülő és a hallgatásba merült Vera láttán azt gondolta magában: „Hát ez egy angyal!”

A remény jegyeit, az igazság békét teremtő erejébe vetett bizalmat, a jó győzelmének bizonyosságát a gonosz felett, árasztották maguk körül a leghétköznapiabb tettekkel, a legegyszerűbb és legközönségesebb dolgokkal. Pl. amikor 1943. Szilveszterén összehívták barátaikat otthonukba Újévet várni. Sokan jöttek el, és Julie Kernan így emlékezik vissza: „Amikor kilenckor odaértem, már szokatlanul ünnepi hangulat volt, élénk beszélgetéssel tarkítva. Az órák gyorsan teltek. Legfőbb élményem Marc Chagall megérkezése, ő akkor New Yorkban és Connecticutban festett. Pontosan éjfélkor kinyílt az ajtó és belépett egy apró, vállig érő ősz hajú ember. Élénk arc, csillogó szemek, maga előtt hatalmas piros rózsák csokrot tartva, amit Raissának hozott. Szinte ugyanazok a rózsák voltak, melyeket a festményein is ábrázolt”.¹⁴ Chagallt elkísérte felesége, Raissa és Vera nagy barátnője, az étellel és költéssel teli Bella, a szintén orosz zsidó nő, aki 1944. szeptember elején teljesen váratlanul

¹² *Journal de Raissa*, OEC XV. p. 430.

¹³ Julien Green, *Journal 1928-1958*. Plon, Paris 1961.

¹⁴ Julie Kernan, id. mű p. 132.

halt meg. „A szegény és buzgó zsinagógák lelke énekelt szívében”¹⁵, mondta róla Jacques a temetésén tartott búcsúbeszédében.

Ezekben a nehéz időkben - és életük egész folyamán - a barátok jelentették számukra a vigaszt. Néhányan megtalálhattak valamit a régi időkből. Ilyen volt Anne és Julien Green, a Lourié házaspár, Simonék. A háború, amely annyi Meudonba látogató embertől szakította el Jacques-ot, Raissát és Verát, újra összehozta őket Jean Marie de Menasce-szal, aki váratlanul érkezett Rómából az Egyesült Államokba. Zsidó származású és antifasiszta lévén, 1940-ben püspöke tanácsára sikerült elhagynia Rómát és áthajóznia New Yorkba. Itt Spellmann bíboros káplánnak nevezte ki egy plébániára. Azonban amikor első miséjének végén meglátta, hogy a négerek, akik addig a karzaton voltak, csak a fehérek után mennek áldozni, megdöbbsent. Egyenesen a bíboroshoz sietett, hogy megmondja neki, inkább taxisofőrként keresné meg a kenyerét, semmint papként ott, ahol ilyen nagy a faji elkülönítés. Spellmann ingerült lett, de végül kinevezte káplánnak egy washingtoni, feketék lakta plébániára, ahonnan olykor fölkereste New Yorkban a Maritain házaspárt és Verát. 1941. március 3-án boldogan írhatta barátainak: „Kedves Jacques és kedves Szent Család! Egy hónapja újra pap vagyok és mily nagy örömmel”¹⁶. Beszélt nekik az új, feketék lakta plébániájáról és a plébánosáról, aki „ízes keveréke Viktória királynőnek és az arsi plébánosnak”. Levelét így fejezte be: „csókolom mind a hat orcátokat”. „Don Giovanni” - ahogy római egyházmegyés múltja miatt sokan nevezték - dühkitörései néha elgondolkodtatták Verát, aki jobban szerette volna őt mérsékeltebbnek látni, de elnéző volt irányában, mert megértette nagylelkű és lobbánékony természetét.

Hélène Iswolski, aki 1941-ben hagyta el Franciaországot, megtalálta Maritainéket New Yorkban a Fifth Avenue-i lakásukban. Itt sok vele hasonló számkivetettel és új amerikai baráttal együtt úgy érezte, mintha újjászületett volna a meudoni otthon örökre elveszettnek hitt légköre. Ahol Jacques, Raissa és Vera együtt voltak, ott valami visszatért a régi lakás hangulatából. Hármukban megmaradt a *család*, az egyetlen család, ahová legalább gondolatban hazatérhettek sokan azok közül, akik elvesztek az élet viszontagságaiban vagy magányosak lettek. Így történt Hélène-nel is, a kis orosz menekülttel. Nagyon megrázta egyetlen fivére halála, majd ő is súlyosan megbetegedett. 1951-ben így írt nekik: „Ti hárman vagytok az én lelki családom”.¹⁷

¹⁵ Jacques Maritain *Adieu, Bella*, in OEC VIII. p. 977.

¹⁶ Jean-Marie de Menasce levele Maritainékhez, 1941. III. 3. AMK.

¹⁷ Hélène Iswolski levele Raissához, 1951. VII. 25.

Szalonjukban olyan személyiségek is megfordultak, mint Franz Werfel, az író, aki nem sokkal előbb tért át a katolikus hitre, egy Lourdes-i utazás nyomán, és felesége Alma Mahler; a zenészek közül Darius Milhaud, Athur Lourié, Igor Stravinski, Nicolas Nabukoff, az író Klaus Mann, Thomas Mann második fia, Charles Boyer filmes, Jean Charlot és Zadkine festőművészek. Voltak németek is, akik Hitler hatalomra jutása után menekültek Amerikába, mint a szociológus Goetz Brief, a bajor pszichiáter Karl Stern, aki már régóta szerette volna megismerni Jacques-ot, és akit Couturier atya keresztelt meg. De voltak ott kevésbé nevezetes személyek is, akik ugyanúgy részt vettek a közöttük kitapintható szellemi lángolásban. Azokhoz az Európából menekültekhez, akik csak akkor ismerték meg Maritainéket, régi barátok is társultak; és volt ott sok új amerikai barát, mint a költő Waldo Frank, Emmanuel Chapmann, Julie Kernan, akinél a háború előtt Jacques vendégeskedett, és bátyja Thomas, valamint Maou Baudains, Elva Matthews, Emily Coleman. Ott lehetett találni Dorothy Dayt is, aki Jacques-ot az első amerikai útjai alkalmával ismerte meg, és aki 1934-től kezdve meghívta őt az általa munkások számára alapított *Workers School* találkozóira. Összefűzte őket az „egyszerű eszközök” hatékonysága iránti bizalom és az a meggyőződésük, hogy a társadalmi és történelmi valóságok közepette a hathatós működés érdekében *a néppel együtt kell élni, vele együtt kell szenvedni*. Megismerték Saul Alinskyt, a mindenkor a legszegényebb negyedek nincstelenjeinek pártján álló „agitátort”, az egyenes és kihívó tekintetű antirasszista vezért. Újra találkoztak Thomas Mertonnal, valamint Maritain egyik legjobb tanítványának, a „fegyvertársnak” tekintett Yves Simonnak családjával. Egyik gyermeküknek, Antonynak Vera volt a keresztanyja. Lehetne még folytatni a barátok névsorát, de a már eddig felsoroltak is képet adnak a New Yorki évektől kezdve szerteágazó amerikai kapcsolataikról. A háború alatt és később a római tartózkodás után is mindig találtak alkalmat a Bostonban lakó és régebből ismert Sargent-ékkal való találkozásra. Amikor eljöttek meglátogatni őket, Vera a gyerekeknek ínycsokokat csomagolt a hazautazásra, amit természetesen nagyra értékelték és kedves emlékként őriztek.

Néhány amerikai barátság

Az Egyesült Államok sok szép barátsággal ajándékozta meg a Maritain házaspárt és Verát. Raissa Nagy *Barátságok* című könyvének megjelenése kibővítette kapcsolataikat, minthogy több olvasó írt Raissának alkalmat kérve tőle a megismerkedésre, akik aztán rendszeres vendégeiké váltak.

A látogatók közül néhány hölgy különösen kötődött Verához. Ezeknek a barátságoknak a mélyén, mintegy ellenfényben látható alakjának az a vonása, ahogy mindig inkább visszahúzódozó volt, semmint feltűnni vágyó. Főleg a levelekből lehet itt-ott elcsípni néhány szót, ami kifejezi, mit jelentett ő számukra, vagy legalábbis, hogy mit láttak meg benne.

New Yorkban találkoztak Elva Matthews-szal, az írónővel, aki jól ismerte a francia irodalmat és jól érezte magát ebben a hatalmas városban, amelyet nem szívesen hagyott el, de ugyanúgy szerette szülőhelyét, Kaliforniát is. Mint őstelepesek leszármazottja, a családi emlékek alapján meg volt győződve róla, hogy a XIX. századi San Franciscóban az életkörülmények sokkal kevésbé voltak szigorúak és ridegek, mint a puritán Amerika nagyobb részében, s ez magyarázza ennek a maga nemében minden bizonnyal egyedülálló városnak sajátos jellegét.

Jacques-ban és Raissában a kifinomult értelmiségi kultúra vonzotta, Verában pedig az egyszerűség és a belső tartás nyugozta le őt. Természetes szerénységénél fogva Vera sohasem viselkedett lelki vezetőként, hanem olykor a négy szemközti beszélgetésekben szinte öntudatlanul adott a saját tapasztalatából leszűrt, s a szíve mélyén összegyűjtött tanácsokat. Pl. Elva egyik levelében azon gondolkodik, amit Vera ártatlan tisztaságában mondott neki: „Lelkemre kötötte az egyszerűséget, és én hosszan elmélkedtem a dolgon. Azt hiszem, ma már látom, nem azt ajánlotta nekem, hogy mindent beleértve térjek vissza egy erőltetett naivsághoz, mint azok a festők, akik megpróbálták visszaszerezni a szem ártatlanságát! Úgy tűnik nekem, hogy ez lehetetlen és sohasem teljesen őszinte. Valójában az egyszerűség sok-sok különböző szándék egyesítése és egy célra irányítása lenne. Ahogy számunkra a kegyelem ajándéka az öntudatra ébredés, ugyanúgy csak a kegyelem tud segíteni abban, hogy meghaladjuk a saját öntudatunkat - nem durván elnyomva, hanem alázatosan magunkba merítve, hogy energiáink felszabaduljanak”. Majd hozzáfűzi: „Példaképként tekintek önre, ne is tiltsa meg nekem. A csodálat meglehetősen ritka érzés, és annyira jó!”¹⁸

Elva tudta, hogy a szellemi munka mennyire igényes és mekkora külső nyugalmat, valamint a gyakorlati teendőktől való függetlenséget követel. Megértette mennyire értékes Jacques és Raissa számára Vera jelenléte, aki „szokásához híven mindig szaladt és szolgált” - ahogy megfigyelte egy másik barátjuk, Margaret Sumner. Elva azt is látta, hogy Vera folyamatos odaadása által Raissa munkássága az övé is; hozzátehetjük, hogy ez Jacques munkásságára is érvényes: természetesen nem intellektuális síkon, hanem egy

¹⁸ Elva Matthews levele Verához, 1944. I. 30. AMK

mélyebb és előbb szinten vált részesévé Jacques munkásságának. Vera a maga módján benne van mindkettőjük életművében. Élete és imádsága által vesz részt abban alázatos és rejtőzködő jelenlétével, mely derűs és tevékeny otthoni légkört kíván megteremteni, az ő hivatásukhoz nélkülözhetetlen finomság és szeretetteljes melegség mély harmóniáját.

Elvát és Verát a lelkük mélyén élő költőiség hozta közel egymáshoz. Vera szabadidejében olykor verseket írt, rövid történeteket állatokról és virágokról, de sohasem volt elég ideje ahhoz, hogy befejezze vagy tökéletesítse azokat. Számára kimeríthetetlen forrást jelentett gazdag képzeletvilága és a természet apró dolgaira ráhangolódó szeretete. Szórakoztatta, hogy ezek a saját képzeletében olyan játékos táncokat lejtettek, melyben minden lény, mint egyfajta álomban, független volt a logika vagy a valóság törvényeitől. A költészet révén olykor feltárult egy, a csalóka látszaton túli rejtett valóság, és a piciny élőlények ártatlansága mögött a természet ártatlansága bújt meg, bájuk és szépségük a teljes univerzum része volt. Szelíden feltárult benne az orosz lélek és a zsidó lélek, ami folyamatosan megtestesült Chagall képein és színházi díszleteiben. Azonban Vera éneke csupán magányos, észrevétlen dal volt, amit a házi tücsökéhez hasonlóan egyedül csak ő hallott, és olykor néhány barát. 1944. augusztusában az óceán partjára mentek nyaralni. Az óceán mindig lenyűgözte őt és megsejtetett valamit a végtelenből. Vera, a New Yorkhoz kitartóan ragaszkodó Elvának szóló levelében költői képeket küldött a „picinyke állatkákról, melyek hasonlóak azokhoz, amelyeneket a középkori falikárpitokon láthatunk”¹⁹. És barátnőjének boldog meglepetése tanúsítja a Verában ébredt érzelem üdeségét.

Maou - Marguerite Baudains - szintén nagyon kötődött Maritainékhez, gyakran kereste fel otthonukat előbb New Yorkban, majd Princetonban, osztozva velük a Chagallal és Louriékkal való barátságban. Jacques úgy emlékszik rá, mint aki „erős léleknek tartotta magát és elutasított mindenféle hitet”²⁰, de ennek ellenére bizalommal és a tőle szokásos humorral fordult hozzájuk, ha valakinek imádságra volt szüksége: „Kedves varázserejűek, kérlek, ne mulasszátok el ezt a varázsütést”, könyörgött. Szellemes, nagyon közvetlen, egy kissé amerikai, igen kulturált teremtés lévén értékelte a szabadságnak azt a légkörét, ami otthonukban vette körül: „Csodásak vagytok. Elbűvölő estét töltöttem szabad lelkek között”, nem vonakodott ezt kijelenteni Verának. „Maou nem fogja fel a félhomályt, a lelkek titkait és finomságait. Egyszerű lény, és csak a világos dolgot érti”, mondja róla más alkalommal Jacques. De mániákus

¹⁹ Elva Matthews levele Verához, 1944. VIII. 22. AMK

²⁰ *Carnet de notes*, OEC XII. p. 384.

egyszerűsége törekvése és az az elfojthatatlan igénye, hogy fölösleges bonyolítások nélkül érezzen és cselekedjen Verát egyáltalán nem botránkoztatta meg, aki maga sem szerette a félhomályt, de ismerte az élet és az emberi dolgok összetettségét a maguk végtelenül sokszínű lehetőségeivel. Maou olykor nyers, máskor igen gyengéd tudott lenni, megint máskor mindkettő együtt, mint amikor Maritainék franciaországi tartózkodása alkalmával sürgette Verát, hogy adjon hírt a beteg Raissáról: „Mivel nem vagyok egy kemény szívű szent, szeretném tudni, hogy vannak azok a lények, akiket szeretek. És én mindhármukat különös módon szeretlek, anélkül, hogy ezt szándékosan tenném, ez valahogy magától jön. Nem szeretem, hogy távol vagytok és hogy még a tollatok sem ér el hozzám.”

Észrevette Vera titkát, azt a bátorságot, amivel az élettel szembenézett, a sok problémát derűsen és természetesen fogadta, a fájdalmak és a gyakori élmélygések ellenére. Ez utóbbiakat gyomrának veleszületett deformáltsága okozta, amint ez a későbbiekben kiderült: „Tréfálok kicsi Verám, de megérték minden erőfeszítést, ami bizonyos körülmények között egy normális életvitelhez szükséges. *Ti szerettek, és ez az, ami megment titeket*”. Ebben állt Vera titka és ereje: egyszerűen csak *szeretett*, anélkül, hogy nagy dolgokat akart volna véghezvinni.

Maou önkéntelenül is rokonszenves képet hagyott ránk Veráról. Bosco *Le jardin de Hyacruthe* című regényében rátalált egy személyleírásra, amely úgy tűnt neki, hogy nem is lehet más, mint barátnője inkognitóban, Sidonie álnéven: „Sidonie, aki mindent megért, aki tud engedelmeskedni, parancsolni, előrelátni, vágyódni és várni. Sidonie, aki egyszerre Mária és Márta, aki seper, és sepergetve a ház minden sarkában rátalál egy angyalra olyan természetesen, mint ahogy én titeket látlak”. Ezeket a sorokat egy kártyára másolta át, s a hátlapjára ráírta: „Verának, akit Maou felismert”²¹.

Vera és az angyalok kapcsolatáról Jacques így írt: „Úgy tűnt, nagyon jó viszonyban van velük. Vannak jelentéktelen dolgok, mint röptében elkapott jelek, amik az időben történnek, de emléküik belevésődik a lélekbe. Egy nap, amikor New Yorkban Vera hirtelen súlyosan megbetegedett - Raissa úgy mentette meg, hogy orvost váltott - barátnőnk, „Maou”, aki magáról azt mondta, hogy erős lelkű és elvetett minden hitet, amikor belépett a szobájába, így kiáltott fel: 'Nem kell félni semmitől, ágyát angyalok tömege veszi körül.'”²². Talán erre az eseményre utal Maou Verának írt egyik utolsó levelében, amikor már betegségének - mely később teljes tudatvesztést okozott - előrehaladtával

²¹ Minden idézet Marguerite Baudains Verához és Maritainékhoz írt leveleiből való (1941-1959).

²² *Carnet de notes*, OEC XII. p. 383-384.

nehezen talált vissza értelméhez: „Ez nem levél. Ez egy hatalmas erőfeszítés, hogy elmondjam, köztünk semmi sem változott, még ha az agyam nem is akar visszaállni a rendes kerékvágásba. Amit mi együtt átéltünk az ön betegágyánál, az *van*. Ezen semmit nem fogunk változtatni. Ez egy rögzített pillanat. Mindig ott lesz”. 1957. tavasza volt, és ez a bizonytalan írással készült levél egy igazi, mély, oldott barátságról tanúskodott. Így írta alá: „Maou, a Maritainék Maouja”, és szavai egyre gyöngédebbé váltak, mintha az együtt töltött napok képei, mielőtt kitörlődtek volna, új fényben gyúlnának ki, hogy még értékesebb ajándékkal kísérik el őt az örökkévalóságba. Azok az emlékek „édes és élő valóság” voltak, mint amikor átélték: „földi Paradicsom, ahol az oroszlánok megcsókolják önt”.

1956-ban, amikor Veránál megjelent az a betegség, amely később halálához vezetett, és Maou is észrevette magán az ő bajának első tüneteit, azon igyekezett, hogy megtalálja a legkedvesebb szavakat szenvedő barátnője számára, amelyekkel kifejezheti kapcsolatuk mélységét: „Én ön vagyok, ön pedig én, az első naptól kezdve, hogy megismertem”. „Minden nehézzé vált. De azt akarom, hogy tudja, Maou mindig ugyanaz, egészen Maritainéké. Sohasem tudnék kételkedni önben. ön se kételkedjen bennem soha”, írta egy évvel később, és meghatottan látta, mennyire intenzíven élhet benne egy barátság jótékony jelenléte, még akkor is, amikor az elme lassanként egy hajnal nélküli alkonyba süllyed: „Ön mindig ott van - bennem - nem kell erőlködnöm, hogy megtaláljam.”

Közös barátnőjük, Aileen, aki szintén New Yorkban élt, gyakran meglátogatta Maout akkortájt, amikor Maritainék, akik szintén betegségeikkel küszködtek, Princetonba költöztek. Aileen 1938-ban ismerte meg Maritainéket, és Maouval gyakran látogatták New Yorki délutánjaikat a Fifth Avenue-nlévő lakásukban, ahová „az ember örömteli szívvel ment, majd felélénkülve, lélekben *felszabadultan* tért haza²³. És Aileen volt az utolsó közvetítő, akin keresztül jöttek és mentek a felhőtlen baráti üzenetek.

„Mi vonz feléd? Nem tudom.” - teszi fel a kérdést magának Héléne Hersent Raissával kapcsolatban, ám mégis úgy vélte, ennek a vonzalomnak okát egy szóba foglalhatja bele, amit Raissa évekkel ezelőtt intézett valaki másához: *absolument*. Abban a hangban „benne volt az Abszolútum íze, amit éreztem, hogy az ereimben kering, mint a vér, s ami nélkül nem létezhetnék”²⁴. Héléne-nek sohasem sikerült megszabadulni attól a nyugtalanságtól, amellyel az Abszolútumot szomjúhozta, s ez készítette arra, hogy keresse a találkozást

²³ Aileen levele Verához, 1945. XII. 16.

²⁴ Héléne Hersent levele Verához, 1947. IV. 28. Minden idézet Héléne Hersent Verához és Maritainékhez írt leveleiből való (1941-1959), több levél dátum nélkül.

Raissával, miután olvasta a *Les grandes amitiés* 1941. szeptemberében megjelent első kiadását. New Yorkban élt, így nem volt nehéz összehozni egy találkozót. Egyik nap elment hozzájuk. Mindenekelőtt Raissát kívánta megismerni, de Vera volt az, aki meglepte őt. Felismerte benne az anyai oltalmazás rendkívüli képességét, amelyre érzelmi törékenysége miatt nagy szüksége volt, hogy állandóan biztonságban érezhesse magát. Egyszer elmondta ezt Verának: „Raissát olvasva teljes szívemmel és teljes lelkemmel meg akartam őt ismerni, semmi más nem számított, sem Jacques, sem ön; aztán felfedeztem önt. Jobbomon Raissa ült, ön velem szemben, oly kedvesen, oly nyugodtan, oly tartózkodóan, hirtelen azt mondtam magamban: ez egy angyal”. Az a benyomás, hogy Vera angyal, „egy nagy rózsaszín pizsamás angyal”, nem hagyta el őt többé, mint ahogy a hármuk között uralkodó mély egységnek a tapintható élménye sem, melyet így fejezett ki: „ti hárman az egyben”.

Héléné mindig a lelkesedés és a levertség között ingadozott, heves ingerlékenység volt fő jellemvonása, s ez meggondolatlan tettekre vitte, szinte már gonosztettekre, ami viszont nyomasztotta: „A holnap újabb esztelenségek felé fog vinni”. Ő is felvázolta Verának - bizalmasának és „nagyszárnyú angyalának” - néhány jellemvonását. Megőrizte értékes szavait, mint például, amikor Vera azt mondta neki: „Hunyd be a szemed, mert szeretnék valamit mondani neked” - talán azért, hogy felszólítsa, ne csak felületesen figyeljen rá. Tekintsen önmagába talán azért is, hogy mérsékelje megszokott izgatottságát. Héléné megértette: „Nagyon szépnek találtam ezt. Behunyni a szememet, behunyni a szememet, mondtam magamnak. Hálás voltam neked azért a felismerésért, hogy eddig sohasem szenteltem időt meditálásra.”

Más alkalommal egy számára nagyon közeli személlyel kapcsolatban, aki fájdalmat okozott neki, Vera csupán azt tanácsolta, hogy ne nagyítsa fel a dolgokat és próbáljon meg „kevesebbet szenvedni” - minthogy Héléné „mindentől szenvedett, még a semmitől is” -, és a szeretet teljes dimenziójának megélése felé irányította, amely Szent Pál tanítása szerint „nem tartja számon a kapott rosszat”. Az illető később azt mondta Hélénének: „Megváltás vagy számomra”. Vera azt tanácsolta, hogy ezekből a szavakból olvassa ki az irányt, vagyis tartsa szemmel, hogy ez a személy rá van bízva, és hogy „minden tőle jövő szenvedését fel kell ajánlania Istennek ezért a lélekért”. Így terelte őt a szeretet erejének felismerésére, mely csendben munkálkodik és a rosszból is jót hoz elő. Arra készítette, hogy tekintse biztos ígéretnek az elképzelhetetlennek tűnő győzelmet: az összes bánatalma feletti megbékélést. A megbocsátáson és a sértések okozta fájdalom Istennek való felajánlásán keresztül vezette őt a megváltás isteni műve felé.

Miután megismerte Maritainéket, Héléne megkeresztelkedett és Vera lett a keresztanya. Hangjának rajongása, amellyel Raissáról és Jacques-ról beszélt, egyáltalán nem csökkent Verával kapcsolatban sem. Nála mindenképp előtérbe került a kedvesség, a szeretetteljes fogadtatást emelte ki. Számára Raissa „szép jelenség volt, mint egy királynő, fekete ruhájában nagy égszínkék organdi gallérral”, és az ő megjelenése mindig a szépség és elegancia benyomását keltették benne: „Raia gyönyörű volt, szeretem a ruháját, a kalapját”; ez azonban nem gátolta meg abban, hogy észrevegye a belőle áradó belső fényt. Egy nap így szólt hozzá: „Tekinteted elbűvöl és bölcsességed megnyugtató”. Azonban mindenekelőtt Vera volt az, aki ezt a zaklatott és törekeny nőt vonzotta, akiről állította: Vera „mindig a földön jár, hogy összegyűjtse a jó szándékokat”. Számára Vera „oly kedves, nincs bátorságom azt mondani, hogy oly alázatos - de kedvesem, ezt el kell fogadni, mert ez az igazság”.

Vera kedvessége és tartózkodó magatartása nem rejtette el teljesen könnyen lánggra lobbanó természetét. Héléne ezt észrevette, és szerette volna megtudni, hogy honnan ered az a nyugalom, amely belőle hiányzott, Verában viszont megvolt, és amelyben ő menedéket talált. Amikor Vera Rómában volt, így írt neki: „Édes Verám, annyira hiányzol! Gondolatban gyakran kuporodom a karjaidba, mindig meglelem azt a meleg fogadtatást és azt a jóságot, amelyek megtartanak, mily édes ez, te oly türelmes vagy, semmilyen lárma nem szakíthatja félbe lelkesedésemet.”

„Hogy tudsz ilyen nyugodt lenni, mikor te magad pezsgesz az élettől, mi az a zsilip, amely feltartóztatja a benned kitörni vágyó szenvedélyt, és amely lehetővé teszi, hogy azt az élet folyamán jól irányítva használd fel, nem úgy, mint a te szegény keresztlánykád, aki csak elpazarolja azt, beleértve magát a zuhatagokba?”

Héléne utazásai, hosszas külföldi tartózkodásai férjével, Claude-dal, gazdag és zaklatott életének bonyodalmai ritkábbá tették a kapcsolatokat, azonban ők hárman számára továbbra is „*ma chère petite famille chérie*”, kedves, drágalátos kis családom maradt, mint a New Yorki években. 1959-ben is, amikor Vera súlyos beteg lett, levelére válaszolva még egyszer kaptak egy segélykiáltást Héléne-től, mint oly sokszor barátságuk ideje alatt: „Imádkozzatok értem, mert régóta érzem: nem bírom tovább!”. Ez a mondat minden bizonnyal szíven találta Verát, aki ahhoz volt szokva, hogy mindenki fájdalmát átélje, és együtt érzett keresztgyermekével, aki egy menedéket kereső elveszett kis verébnek látszott, menedéket keresett, ahol a fejét lehajthatná, amit azonban sohasem talált meg és mindvégig hiába óhajtott.

Már szó volt arról, hogy az Édition de la Maison Francaise gondozásában megjelent *Les grandes amitiés* - az első kötet 1941-ben, a második 1944-ben - új barátságokat teremtett Maritainék számára. Ezek közé sorolható Emily Coleman barátsága is. Emily, miután elolvasta az első kötetet, 1942. októberében írt Raissának. Felkereste őket, és az ezt követő találkozások megérlelték benne a keresztség felvételének elhatározását, amit egy év múlva Couturier atyától el is nyert, Keresztszülei Jacques és Raissa lettek. Ugyanazon év augusztusában Emily fia, John is megkeresztelkedett. Verát mind a ketten keresztanyjuknak tekintették, azon felül, hogy a kánonjog csak két keresztszülőt írt el; sőt John hajlott arra, hogy a *trinité maritain-ról* beszéljen. Tréfás és gunyoros, változékony természetű, művészi alkatú fiú volt, mint anyja, és Verában bölcs barátira lelt, aki mérsékelni tudta meggondolatlan heveségét és ártatlan örültségeit, és főként, aki teljesen megértette őt, s ezért Jacques azt gondolta, hogy ez csak a köztük lévő rendkívüli hasonlatosság miatt lehetséges.

John nem vonakodott kijelenteni: „Ön hasznosabb volt számomra sok papnál.” Ő kissé hajlott a túlkapásokra, és telve volt lelkes nagyrabecsüléssel is. Egy levelében, amit nem sokkal Vera Rómába való érkezése után küldött neki, így ír: „Felidézem az öntől kapott kiváló lelki tanácsokat - melyek racionálisak, mindig ihletettek, túlzásoktól mentesek, szinte középszerűek voltak; Visszaemlékszem, hogy sokszor mentem önhöz összeráncolt homlokkal, szívemben méltatlankodással és ettől vagy attól való félelmemmel, hogy rosszul fejeztem ki vagy rosszul értettem valamit. De ön kedvességgel és megértéssel minden alkalommal rávezetett a kiegyensúlyozott kereszténység útjára.” A kockázatra és kalandra való hajlama megegyezett Vera vérmérsékletének elemeivel és kissé erőltetve a hasonlóságot, odáig ment el, hogy ezt mondta neki: „Ön azért is hasznos volt számomra, mivel temperamentumaink bizonyos tekintetben egyedülállóan hasonlítottak: mi idegesek, mások idegeire menők, túlzóak, hirtelenek voltunk - sőt vagyunk is.”²⁵ A találkozások felújultak, amikor néhány évvel később Maritainék visszatértek Amerikába, és Vera mindig jóindulattal viseltetett iránta, mint annyi más, az otthonukat látogató fiatal iránt.

Egy filozófus szellemi „ellenállása”

Jacques állásfoglalásai a háború alatt következetesek maradtak azokhoz, melyeket a 30-as évek elejétől kifejtett, kezdve a mindenfajta totalitárius rendszerrel való szellemi ellenálláson, rámutatva azokra a veszélyekre, mint a faj és a vér örületes mítoszai, melyek civilizációnk alapjait fenyegetik. Már szó

²⁵ John Coleman levele Verához, 1945. IX. 22. AMK

volt arról, hogy viselkedésével kapcsolatban félelmek merültek föl azok részéről, akik már évek óta jobban szerették volna, ha csak elméleti és spirituális kérdésekkel foglalkozna. 1942 tavaszán egy szerzetesnő útjáról Franciaországba visszatérve írt neki és közölte vele, hogy „mostani eszméi” aggodalmat keltenek francia és római körökben. Arra kérte, szentelje magát „alázatosan” a szellemi és metafizikai dolgok témakörének, azt kívánva, hogy az Egyházban ő „Szent Tamás kiemelkedő követője” legyen. Keményen válaszolt: „Legyen teljesen biztos abban, hogy azok a személyek, akik Franciaországban vagy Rómában miattam aggódnak, ezt se nem a filozófia, se nem a misztika érdekében teszik, hanem egy bizonyos politika érdekei miatt, és azt akarják elérni, hogy minden ellentétes befolyást elhallgattassanak.” De nemcsak erről volt szó. Véleménye szerint szükséges volt személyesen mindent elkövetni az Egyházért, hogy az semmiképpen ne legyen a náci illetve fasiszta rendszernek alárendelve vagy attól veszélyeztetve, vagy ami még rosszabb, abba beolvasztva. Választania kellett „a keresztény igazságot a lelkekben megtartó szemlélet és olyan nézetek között, amelyek célja - ahogy a lisszaboni bíboros mondta - elkeresztényteleníteni magát az egyházat”. És hozzátette: „Amikor a keresztény lélek ezt megértette, megérti, hogy inkább kötelessége a kockázatot és a veszélyt választania, mint egy felsőbbrendű közönybe menekülni”²⁶. Mind a hárman mélyen egyetértettek azokkal, akik Európában ellenszegültek a nácizmusnak és a fasiszmusnak, és az óceán túloldalán ők ugyanebben az irányban dolgoztak.

Már említettük De Gaulle tábornok titkárnökjének, Élisabeth de Miribelnek látogatásait, aki valahányszor New Yorkba ment, felkereste őket. Maritain első kapcsolatai a *France Libre* mozgalommal 1944-re nyúlnak vissza, amikor előbb De Gaulle New York-i küldöttével, René René Plevennel, majd magával a tábornokkal találkozott. Noha nem nyilatkozott De Gaulle politikai programjáról, nagyra értékelte az 1940. június 18-i lázadás tényét és a nácizmussal szembeni ellenállás lelkületét, és ha nem is lépett be soha a New York-i gaullista szervezetbe, ugyanazt az ügyet szolgálta, megőrizve a maga intellektuális függetlenségét. A tábornokhoz írt első levele 1941. novemberi keltezésű; kapcsolatuk, kölcsönös nagyrabecsülésben, fönmaradt végig a háború folyamán. Majd 1944. július 10-én, amikor De Gaulle Roosvelt meghívására New Yorkba érkezett, a Waldorf Astoriában tiszteletére adott ebéden a filozófus is megjelent. A tábornok ekkor megkérdezte tőle, hogy a háború befejezése után elvállalná-e Franciaország nagyköveti tisztségét a Szentszéknél. Erre Stanislas Fumet gondolt még a háború alatt, aki Lyonban azt

²⁶ Jacques Maritain, *Lettre à une religieuse*, in „Cahiers J. M. No.16-17. 1988. p. 91-94.

mondta Louis Terrenoire-nak, hogy a háború végén „Maritain lesz Rómában egy senkivel össze nem hasonlítható nagykövet.” „Azt feltételezem, írta Fumet, hogy Terrenoire szólt Bidault-nak, aki ezt a választást javasolta a tábornoknak - hacsak nem maga a tábornok gondolt erre.”²⁷

A De Gaulle-lal való találkozás mélyen érintette Jacques-ot, aki gyors és mélyenszántó portrét vázolt föl naplójában a tábornokról: „Bonyolult alkat, kétségtelenül szorongó és aggályos lelki háttérrel, nagy egyszerűség, álmosság és nagyság, egyfajta közöny a részletek iránt, a csoportfőnök fatalizmusa és a sorstól kijelölt embernek a dolgok iránti nagy bizalma jellemzik. Nagylelkűség és befelé fordulás. Valamiféle végzetember, de szomorúsággal, félszességgel, talán egy áldozati sorssal. Péguy szerette volna őt. Emberileg végtelenül rokonszenvesebb, mint ahogy gondoltam volna, ugyanakkor politikailag inkább a felhőkben jár.”²⁸ Jacques habozott elfogadni a neki tett ajánlatot, inkább filozófusi munkájához óhajtott teljes erővel visszatérni. „Ez a külső tevékenységgel töltött négy év kimerített, undorodom beszélni és mindig beszélni”²⁹, írta barátjának, Yves Simonnak 1944. július 28-án. Több könyv megírását tervezte, egyiket az etikáról, és akart írni a kegyelemről és szabadságról, azokról a témákról, melyekről régóta elmélkedett.

Nem döntött azonnal, de november 19-én egy amerikai katonai géppel Párizsba repült további tárgyalásokra. Már nem találkozott édesanyjával, aki az előző év júliusában hunyt el nyolcvanhét éves korában. Ő eszméihez utolsó leheletéig hű maradt, és a háború éveiben az Ellenállás röpcéduláit terjesztette, ezeket kézitáskájában hordta, és amikor egy barátja figyelmeztette ennek nagyon veszélyes voltára, mosolyogva azt válaszolta: „De tudja, én forradalmár vagyok.” Így minden hétfőn összejövetelet szervezett zsidó nők számára, akiknek akkoriban ki kellett tűzni ruhájukra a sárga csillagot, és a házmesterének, aki figyelmeztette ennek kockázatára, vállát rándítva felelte: „Ez a csillagok *rendez-vous-ja*”.³⁰ Jacques viszontlátta családjá megmaradt tagjait: unokahúgát, Eveline Garnier-t, nővérét, Jeanne-t és sok barátját. Megismerte a fájdalmakat és a felszabadulás reményeit. „Van egy kegyetlen seb - írta még Yves Simonnak - ezek a deportáltak, a zsidók és a politikai elhurcoltak. (...) Imádkozzatok értük és szerencsétlen családjaikért, akik nem tudják, hol vannak övéik, semmilyen módon nem tudják segíteni őket és örjítő rettegésben élnek. Teljesen elborít az

²⁷ Stanislas Fumet, *Histoire de Dieu dans ma vie. Souvenirs Choisis*, Fayard-Mame, Paris 1978. p. 611. Bidault de Gaulle-ról alkotott akkori benyomását Fumet átveszi. Számára nehéznek tűnt a megítélése, úgy látta „hideg, mint egy szentjánosbogár”. Aztán megváltozott a véleménye: „Nem hadvezér, nem politikus, hanem uralkodó. Van benne valami XIV. Lajosból, XI. Lajosból és Szent Lajosból” (uo. p. 541-542.).

²⁸ *Pages de Carnet de notes de Jacques Maritain*, in „Cahiers Jacques Maritain”, No. 4bis. 1982. p.10.

²⁹ Jean-Luc Barré-től idézve, *Jacques et Raissa Maritain*, id. mű p. 512.

³⁰ Az első anekdotát Antoinette Grunelius mesélte el a szerzőnek, a másodikat Henriette Psichari idézi *Des Jours et des hommes*, Grasset, Paris 1962.

aggodalmuk, mert főképp közöttük éltem, hála Eveline-nek, az Ellenállás köreinek kellős közepén voltam. Eveline csodálatos volt, és továbbra is az, most a deportáltak minisztériumában az a munkája, hogy fölkeresse a tömegsírokat, melyeket naponta tárnak fel, és összegyűjtse mindazt, amit a kivégzettekről és az elhurcoltakról tudni lehet, s értesítse a családokat. (...) Van még egy kegyetlen seb, ami a lélek mélyére hatol, és amelynek begyógyulásához az emberiség történetében hosszú időre lesz szükség. Ez pedig az a tény, hogy a kínzások visszatértek az emberek életébe. Ennek spirituális súlya még sokkal nagyobb a fizikai szörnyűségénél.”³¹

Még más dolgok is mélységes keserűséget váltottak ki benne. Ezekről írta Journet-nak: „Mindabból, amit látok, nagy szomorúság árad rám. Nem csak az elhurcolások, az elszenvedett kínzások szörnyűsége. De mintha Franciaország lelke ugyanúgy érintve lenne. Van egy dolog, amit egyszerűen nem bírok többé elviselni, ami megöl, és ez az egyre terjedő antiszemitizmus, ami még talán erősödni fog. Nem értették meg egy nép isteni tragédiáját, annak a Golgotának szent borzalmát akkor sem, amikor segítették őket, életüket kockáztatva értük. A kérdésfeltevés számukra megreked a hitvány emberi szavaknál. Ami engem illet, úgy tűnik, Izrael sorsával léptem frigyre, és úgy látom, immár bolygó zsidó leszek, nincs egy kő, melyre fejemet lehajthatnám. A száműzetés lelkileg nem ért véget.”³²

Ezekről a borzalmakról folyamatosan érkeztek hozzájuk a hírek. November 8-án megkapták Jean Denoele-től, a *Fontaine* című folyóirat igazgatójától Max Jacobnak egy illegális újságban megjelent írását. Ők már előbb értesültek arról, hogy Max a Drancy-i koncentrációs táborban 1944. március 5-én meghalt. Mindhármuk szeretett barátja volt: „Szerény és kedves Max Jacob. akinek a keresztény hitre térése beragyogta a modern francia költészetet.”³³ Ő is zsidó származású volt, akárcsak Raissa és Vera. Régebbi történet, hogy 1909. szeptember 22-én szobája falán megjelent egy váratlan „Vendég” (egy angyal vagy a Megváltó?), és hasonló látomás ismétlődött meg néhány évvel később, miközben moziban volt. Gyötrelmes vallásos keresés vezette őt el a keresztséghez, ami mégsem szabadította meg rossz szokásaitól, ezért kevesen vették komolyan a megtérését. Nem így Jacques, Raissa és Vera, akik a test esendőségein túl meg tudták látni benne az Isten irgalmához

³¹ Jacques levele Yves Simonnak, 1945. I. 8., in „Cahiers Jacques Maritain”, No. 4bis, 1982. p. 11-12.

³² Charles Journet - Jacques Maritain *Correspondance*, III. Ed. Univ. Fribourg Suisse - Ed. Saint Paul, Paris 1997. p. 293.

³³ Jacques Maritain, *Prefazione*, in John M. Oesterreicher, *Sept philisophes juif devant Christ*, in OEC X. p. 1145.

fáradhatatlanul és alázatosan folyamodó hitet. „Max mindennap meggyónt és mindennap áldozott”³⁴, mondta később Jacques Julien Green- nek.

1944. első hónapjaiban tartóztatták le Saint Benoit-sur-Loire-ban, ahol már néhány éve az apátságba vonult vissza. Tüdővérzésben hunyt el, miközben Németországba készültek elhurcolni őket. A zsidó és keresztény, a kifinomult, de kétes hírű költő, amikor a fékeveszett faji gyűlölet családja és őfelé fordult, megírta szellemi végrendeletének tekinthető művét, *Bienfaits de Dieu* (Isten jótéteményei) címmel. Ez 1941. szeptemberében volt. Ez a már halála után hozzájuk érkező lap mindhármukat visszaemlékeztette a meudoni évekre, valamint jelenlévővé és élővé idézte őt és annyi elhunyt vagy bizonytalan sorsú barátjukat; gyötrő emlékeket ébresztett, a sok-sok tragédia növelte aggodalmukat. De a szavaiban felcsillant a megbékélés is. Idézzük néhány sorát: „Hozzád fordulok tengerek, egek, szárazföldek, minden mérhetetlennek és minden felsorolhatónak és fel nem sorolhatónak Teremtőjéhez a számomra megkönnyebbülést hozó jóért és a rám nehezedő rosszért. Ma nem a felsorolhatatlan Teremtőjéhez fordulok, hanem ahhoz, aki engem, a bűnös Max Jacobot teremtette.

Köszönöm, hogy a szenvedő zsidó faj tagjának teremtettél, mert csak az nyer megváltást, aki szenved, és aki tud szenvedni és szenvedését felajánlja Istennek. Nos, szenvedést mértél rám elfojtott, utálatos gyermekkoromtól kezdve (ebben a már megalázott fajban), és ha akkor nem adtad meg annak felismerését, azért volt, mert arra örizted, hogy egy nap ezzel is hozzájáruljak megváltásomhoz. Ezt teszem most. Arra elegendő intelligenciával, hogy egy napon tisztelhesselek, túl ostoba voltam ahhoz, megszervezhessem a boldog élet nyugalmát. Köszönöm. Isten keze-nyoma életemben kitörölhetetlen. (...) Bárhová nézek, ostobaságomat látom azon segítség közepette, melyet Tőled és választott közvetítőidtől kaptam. Összezavarodom látva javamat szolgáló kezed-nyomat és békéltető érintésedet, mert a rám vonatkozó terved imádásra méltó.

Napról napra erősödjön hitem, szerencsétlen életem delelőjéről visszatekintve! Szent évfordulóként tiszteltessék az az 1909-es szeptemberi nap, amikor angyalod meglátogatta hajlékomat, hogy megismertessen irgalmaddal! (...) De te, hitem, vezess engem heves lüktetésednek megfelelőbb életre és ne hagyj bemocskolódni veszélyes kapcsolatokkal. Tehát! Senki sem lehet nálamnál hálásabb Istennek.

Most elérted boldogító célodat, amint mondtad, nyájad juhái közé emeltél, és íme itt vagyok, a szegény öreg és ostoba zsidó az elefántcsont lelkű

³⁴ Julien Green - Jacques Maritain, *Une grande amitié. Correspondance, (1926-1972)*, Plon, Paris 1979. p. 163.

keresztények csodálatos körében. Mily boldogságot köszönhetek Neked: bűneim megbocsátását, a mindennapi Szentostya ajándékát és az örök élet reményét.”³⁵

Mindhármuk szívét megrendítették a hasonló emlékek, a várakozások, a végtelen fájdalmak és a vigasztalhatatlan hiányok megismerése. Milyen lehet ezek után az életük? Megértették, hogy a meudoni évek nem térnek vissza többé. Távoli új utak hívták őket. Közben Jacques ismét Franciaországban volt, és Max Jacob szavai szent útravalóként kísérték őt.

De Gaulle, az ideiglenes kormány feje, és Georges Bidault külügyminiszter határozottan kitartott amellett, hogy Maritain fogadja el a római kinevezést. Barátja, Journet abbé és Tisserant bíboros elleneztek. És Jacques, aki egyedül volt Párizsban az őt mindenben támogató két asszony nélkül, aggodalmaskodott, mert nem tudta, hogyan határozzon, hogyan ismerje fel Isten akaratát. Így imádkozott: „Az én kis Raissám és az én kis Verám Istene, légy irgalmas hozzám!”³⁶ Journet, miután meglátogatta őt Párizsban, Freiburgból vigasztaló sorokat írt neki: „Olyan mélyen éreztem önben Istent! És éreztem még a két drága nővér jelenlétét is önben, akik az ön élete fölött öröködnék, és akiknek az imája átjárja mindazt, amit ír. Ez annak a megnyilvánulása, hogy Isten szereti önt.”³⁷ December végén találkozott de Gaulle tábornokkal, és nem tudta kivonni magát az ő sürgető kérése alól. Így ír erről Journet-nak: „December 29. este. Találkoztam a Tábornokkal. Egyszerű, nagyon szívélyes fogadtatás. Meghallgatta érveimet, azt mondta, értékeli azokat, mégis kéri tőlem ezt az áldozatot. (...) Nem durva, de mélyen és megváltoztathatatlanul elszánt kitartás. Nem állt módomban elutasítani! Tehát néhány héten belül Rómába kell menni.”³⁸

Raissa és Vera New Yorkban maradván várták. 1945. január 1-jén tért vissza, elbeszélte, mit látott és hallott Franciaországban, a háborút - mely Európa más országaiban még tartott - követő óriási szenvedéseket. Aggódott azok miatt a fáradozások miatt, melyek a két nővérre hárulnak majd az ő új megbízatása folytán, de a döntést már meghozta, így el kellett kezdeni a Rómába indulás előkészületeit. Megállapodtak abban, hogy ők ketten egy ideig még Amerikában maradnak, hogy elkészítsék és hajóra adják a csomagokat, majd pedig a lehető leghamarabb csatlakozzanak hozzá Rómában.

³⁵ Max Jacob, *Méditations religieuses*, Ed. de la Table ronde, Paris 1946. Sylvain Guéna átvette a Jacob - Maritain levelezésének kiadásában, *Correspondance (1924-1935)*, Centre d'études des correspondances, Faculté des Lettres Victor Segalen, Brest 1999. p. 9798.

³⁶ Journet-Maritain *Correspondence*, III. id mű p. 292.

³⁷ uo. p. 300.

³⁸ Idézet Charles Blanchet-től, Jacques Maritain, 1940-1944.: le refus de la défaite et ses relations avec le générale de Gaulle, in „Cahiers Jacques Maritain”, No. 16-17. 1988. p. 57.

Jacques április 1-jén indult az Egyesült Államokból Párizs felé egy katonai repülőgépen, a mellette titkári teendőket végző Jean Marie Menasce társaságában.